

ЖЕЉКО БЈЕЛАЈАЦ*

Правни факултет за привреду и
правосуђе
Нови Сад

УДК 342.7:351.78

Оригиналан научни рад

Примљен: 07.05.2017

Одобрен: 21.05.2017

Страна: 139-154

ЉУДСКА БЕЗБЕДНОСТ САГЛЕДАНА КРОЗ ПРИЗМУ ЉУДСКИХ ПРАВА И САВРЕМЕНИХ ПРЕТЊИ

Сажетак: Данас се више него икада пре, потребно бавити људском безбедношћу, у потрази за одговором на старе и нове безбедносне претње, од хроничног сиромаштва, етничког насиља, трговине људима, климатских промена, разних пандемија до међународног тероризма, итд. Такве претње су већ одавно стекле транснационалне димензије и при том превазишле, традиционалне представе о безбедности, фокусиране на војне агресије које нарушавају живот и рад грађана у мирнодопским условима. Претње људској безбедности у савременим условима, више се не могу решавати путем конвенционалних механизма. Уместо тога, потребан је свеобухватан приступ који користи широк спектар нових могућности за борбу против таквих претњи на интегрисан начин. Људска безбедност подразумева заштиту фундаменталних слобода - слобода које су суштина живота и људског остварења у глобалном свету пуном противуречности.

Кључне речи: људска безбедност, људска права, савремене претње

Увод

Многи важни аспекти људског развоја односе се и на безбедност људи. Људска безбедност, иако је широко дефинисана као „слобода од страха и слобода од немаштине”, још увек није у потпуности као појам „заокружена”. Она данас обухвата много више од приступа који се односи на заштиту људи од насиља и криминала. Сигурност људи се може третирати, нпр. и са аспекта економије, хране, животне средине, социјалне искључености или здравственог осигурања, итд. Људска безбедност је толико флексибилан појам да се може прилагодити различитим контекстима и разним околностима живота и рада савременог човека.

Концепција људске безбедности све више се усмерава и концентрише на безбедност појединаца, њихову заштиту и оснаживање. Заштита и оснаживање

* zdjbjelajac@gmail.com

су два важна стуба за изградњу и одржавање људске безбедности. Према Комисији за људску безбедност (*The Commission on Human Security – CHS*), заштита се може дефинисати као стратегија коју поставља држава, међународне агенције, невладине организације и приватни сектор, подразумева одређене норме, укључује институције и садржи делотворне процесе, који имају за циљ да штите људе од критичних и свеprisутних претњи. Заштита обухвата „*top-down*” (одозго на доле) приступ. Она признаје да се људи константно суочавају са изазовима, ризицима и претњама, који су често ван њихове контроле (нпр: конфликти, економске кризе, природне непогоде и катастрофе и др.). Стога људска безбедност захтева заштиту људи на свеобухватан, систематичан и превентивном начин. Поред државних структура, које имају примарну одговорност да спроводе такав облик заштите, међународне и регионалне организације, цивилно друштво и приватни сектор такође имају важну улогу у заштити људи од различитих претњи. Према Комисији за људску безбедност, оснаживање је дефинисано као стратегија која омогућава људима да развију отпорност у односу на „тешке ситуације“ са којима се могу суочити. Оснаживање подразумева приступ „*bottom up*” (одоздо на горе). Он има за циљ развијање способности код појединаца да доносе ваљане одлуке, да развију свој пуни потенцијал у проналажењу начина да осигурају безбедност за себе и друге.

Претње људској безбедности могу постојати на свим нивоима развоја. Неке се појављују полако и тихо, док се друге појављују изненада и драматично. Идеал и цивилизацијска вредност да људи имају „право да живе у слободи и достојанству, да уживају сва своја права и да у потпуности развију њихов људски потенцијал”, захтева свестран прилаз савременим претњама по људску безбедност, које попримају забрињавајуће размере. Сиромаштво, незапосленост, економска несигурност, недостатак квалитетне воде и хране, смртоносне инфективне болести, недостатак приступа основној здравственој заштити, деградација животне средине, природне катастрофе, насиље, криминал, тероризам, међуетничке, верске и друге тензије, политичка репресија, кршења људских права, итд., неке су од главних претњи по људску безбедност. Многе од ових претњи су повезане по систему „домино ефекта”, тако да једна претња „храни” и подстиче другу. То нас упућује да ова међузависност има важне импликације за креирање политике у овом домену, јер подразумева да човек одговоре на наведене претње не може тражити парцијално. Уместо тога, људска безбедност захтева свеобухватне приступе који наглашавају потребу за кооперативним и мултисекторским одговорима. Напоследку, људска безбедност је оријентисана ка превенцији и уводи двоструки фокус који се односи на заштиту и оснаживање.

Појам људске безбедности

Људска безбедност је релативно нова парадигма за приступ проблему безбедности. У поређењу са традиционалним концептима безбедности који

почивају на територијалном интегритету и суверенитету државе, људска безбедност заснива се на томе да је безбедност сваког појединца есенцијална за стварање мирних и стабилних друштава. Ова безбедност појединца је вишеструко узрокована и зависи од међусобне повезаности већег броја различитих феномена. Основна намера иницијатива, односно покрета са темом људске безбедности је да штити појединце и групе од низа грубих и дубоких повреда које утичу на њихову способност да воде живот прихватљивог квалитета. Дакле, људска безбедност се фокусира на утврђивање и спречавање ризика који прете појединцима или групама како у физичком, материјалном тако и у психолошком смислу. Укратко, овај приступ покушава да осигура слободу од страха, слободу од немаштине и право на достојанствен живот.¹ Људска безбедност, у најширем смислу, обухвата много више од одсуства насилних сукоба. Она обухвата људска права, добро управљање, могућност образовања и здравствене заштите и стварање услова да свака јединка има могућност и слободу избора приликом остваривања својих потенцијала. Сваки корак у овом смеру је, такође, и корак ка смањењу сиромаштва, постизању економског напретка и спречавању сукоба. Одсуство било ког облика ускраћености, одсуство страха и слобода будућих генерација да наследе здраво природно окружење – међусобно су повезани и нераскидиви делови људске безбедности, а стога и националне безбедности.² Уопштено речено, идеја људске безбедности односи се на најшири оквир заштите људског живота од свих потенцијалних облика његовог радикалног угрожавања. Ова идеја претендује да сви друштвени актери остварују своје друштвене улоге, на начин да приликом планирања својих активности воде рачуна да фундаменталне компоненте људске безбедности ни на који начин не буду угрожене.

Људска безбедност значи заштиту фундаменталних слобода – слобода које су сама суштина живота. То значи заштиту људи од критичних (озбиљних) и продорних (широко распрострањених) претњи и ситуација. То подразумева коришћење процеса који почивају на људској снази и тежњама. То значи стварање таквих политичких, друштвених, еколошких, економских, војних и културних система који удружени дају градивне елементе за преживљавање, издржавање људи и достојанствен живот.³

Људска безбедност се постепено позиционира у средиште посебне пажње цивилизованог друштва. Наиме, сузбијањем свих претњи и ризика који би могли да наруше човеков физички интегритет, достојанство, друштвени статус, витална права и слободе, обезбеђују се предуслови за способност појединца да остварују своје животне циљеве.

¹ Marija Babović, Olivera Vuković i dr., *Људска безбедност – две студије случаја у Србији*, SeConS – Група за развојну иницијативу, Београд, 2015, стр.10.

² Osman Balić (ur.), *Безбедност Рома - Смјернице и праксе за праћење и извештавање о појавима дискриминаторне праксе и безбедносних ризика*, YUROM Centar – Ниш, 2014, стр.41.

³ Commission on Human Security, *Human Security Now*, New York, 2003, p. 4.

Људска безбедност је дете које није умрло, болест која се није проширила, посао који није угашен, етничка тензија која није прерасла у насиље, дисидент који није осуђен. Људска безбедност се не бави оружјем већ људским животом и достојанством.⁴

Када говоримо о појединачној (људској) безбедности, она подразумева „живот, здравље, статус, изобиље, слободу”. Поменути елементи су веома сложени, а многи од њих се не могу заменити ако се изгубе.⁵ Зато се може рећи да људска безбедност има два кључна аспекта. Први представља „сигурност од хроничних претњи као што су глад, болести и репресија, а други подразумева заштићеност од изненадних и болних поремећаја који ремете свакодневни живот – без обзира да ли настају код куће, на послу или у заједници”.⁶

Према Канти Бајпаиу (*eng. Kanti Prasad Bajpai*): „Људска безбедност се односи на заштиту личне безбедности појединца и одсуство директних и индиректних претњи насиљем. Унапређење људског развоја и доброг владања и, када је неопходно, колективна употреба санкција и силе су од централног значаја за руковођење људском безбедношћу. Државе, међународне организације, невладине организације и друге групе у цивилном друштву заједно су од виталног значаја за будућност људске безбедности”.⁷

Дакле, као што се да запазити, људска безбедност, уосталом као и све друго што се веже за појам безбедности, има вишеструки карактер и у односу је међусобне повезаности са више различитих фактора и феномена. Главно тежиште ове иницијативе је заговарање физичког, материјалног и психолошког благостање појединца и група, односно свих аспеката који утичу на могућности да људи воде пристојне животе, достојне савременог човека.

Диферентни приступи људској безбедности

Програм за развој Уједињених нација (*The United Nations Development Programme - UNDP*) први пут је у свом годишњем Извештају о људском развоју 1994. године промовисао концепт људске безбедности и описао га као приступ „оријентисан на људе”, чије су основне компоненте „ослобођеност човека

⁴ *Human Development Report*, Published for the United Nations Development Program, Oxford University Press, New York, 1994, p. 23.

⁵ Barry Buzan, *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Harvester Wheatsheaf, London, 1991, p. 36.

⁶ *Human Development Report*, Published for the United Nations Development Program, Oxford University Press, New York, 1994, p.23.

⁷ Kanti Bajpai, “The Idea of a Human Security Audit”, *Joan B. Kroc Institute Report, Vol. 19. (2000)*, The Joan B. Kroc Institute for International Peace Studies, University of Notre Dame, Notre Dame, USA, 2000, pp. 1–4.

од страха и од оскудице⁸. Овакав приступ безбедности омогућава човеку сигурност која га ослобађа страха од хроничних претњи, као што су глад, болест и политичка репресија, као и „заштиту од изненадних и болних ремећења образаца свакодневног живота”. Такође, упућује на промене које подразумевају већи нагласак на људску безбедност уместо на територијалну, као и промену у начину достизања безбедности, уместо оружја, одрживим људским развојем.⁸ Одрживи људски развој је заправо концепт коме у данашње време припада централно место у разматрању другорочне перспективе опстанка и даљег развоја човечанства. Економска, социјална права, права на здраву животну средину, су суштинска питања, која се јављају као кључни предуслов, али уједно и као крајњи циљ ефикасне организације бројних људских активности на планетарном нивоу.

Људска безбедност је термин који је у последње време у све већој примени, а када је реч о дефиницији људске безбедности, међу ауторима не постоји сагласност. Фен Ослер Хампсон (*eng. Fen Osler Hampson*) разликује три приступа људској безбедности:⁹

- Приступ заснован на људским правима;
- Приступ заснован на сигурности људи;
- Приступ заснован на одрживом људском развоју.

Први приступ темељи се на правима, те се људска безбедност посматра кроз поштовање законских норми односно поштовање људских права. Дакле, реализацијом владавине права и поштовањем људских права остварује се и људска безбедност. Међутим, када посматрамо људску безбедност кроз призму људских права, треба имати у виду да су идеја људских права и међународни документи којима се та права штите настали много пре људске безбедности. У време доношења Универзалне декларације о људским правима, основна идеја писаца декларације била је да се појединац заштити од нехуманих и противзаконитих аката државних органа. У то време није се могло говорити о ширем разумевању безбедности које данас обухвата појам људска безбедност.¹⁰ Људска права имају неке посебне карактеристике. Сва људска права су универзална, недељива, међузависна и међусобно повезана. Основно начело савременог права о људским правима је да су сви људи једнаки. Наиме, када би се прихватило становиште да људи нису једнаки, био би нарушен читав концепт људских права, што би се најдрастичније одразило на остваривање људске безбедности. У том духу Декларација о независности, донета у Америци 1776. године, садржи следећи текст: „*Сматрамо очигледним истинама да су људи створени једнаки и да их је Творац обдарио неотуђивим правима, међу која спадају живот, слобода и тражење среће*”.

⁸ Svetlana Stanarević, „Državna/Nacionalna bezbednost i ljudska bezbednost”, u: Samid Šarenkapić (ur.), *Mali vodič kroz ljudsku sigurnost*, Kulturni centar DamaD, Novi Pazar, 2014, str. 9-19.

⁹ Fen Osler Hampson et al., *Madness in the Multitude: Human Security and World Disorder*, Oxford University Press, New York, 2002, pp. 229-243.

¹⁰ Zoran Dragišić, Orhan Dragaš, Demir Hadžić, „Ljudska prava i ljudska bezbednost”, *Teme*, vol. 37, br. 4, Univerzitet u Nišu, Niš, 2013, str. 1655-1667.

Други приступ појму људске безбедности постављен је кроз сигурност народа и одсуство страха. Дакле, људска безбедност према овом приступу подразумева одсутност свих претњи и стварање достојних услова за живот. Такозвани хуманитарни концепт људске безбедности или концепт назван „сигурност народа”, већ се традиционално усредсређује на обезбеђивање моралних и законских права неборцима у рату и у ситуацијама насилних сукоба, и на обезбеђивање хитне помоћи онима којима је најпотребнија.¹¹ Напослетку, ове принципе заговара и Повеља Уједињених нација, јер успостављање и одржавање мира представљају темељне циљеве организације. Уређивањем начина поступања у случају претње миру, нарушавања мира или чина агресије, успостављен је концепт колективне сигурности чија је темељна замисао употреба невојних и војних мера с циљем санкционисања прекршитеља одредаба повеље као и уопштено свих нарушитеља мира. Такође, одсуство било каквог страха од напада, угрожавања интереса или претње, су одреднице традиционалног схватања безбедности.

Трећи, а уједно и најшири приступ људској безбедности подразумева одрживи људски развој. Сходно томе, људска безбедност је дефинисана као економска безбедност, безбедност у погледу исхране, здравља, животне средине, као безбедност појединца, заједнице, и као политичка безбедност.¹² Класична дефиниција одрживог развоја гласи: „Развој који задовољава потребе садашњих генерација без угрожавања могућности будућих генерација да задовољавају своје потребе”.

Дијаграм 1. *Стубови одрживог развоја*¹³

Ако бисмо тражили заједничке карактеристике за сва три напред изнета приступа о људској безбедности, онда би свакако могли навести да их између осталог одликује фокус на људе, мултисекторски приступ, свеобухватност, специфичност контекста и оријентација ка превенцији. На овај начин се конс-

¹¹ Fen Osler Hampson et al., *Madness in the Multitude: Human Security and World Disorder*, Oxford University Press, New York, 2002, pp. 229-243.

¹² Ibid.

¹³ www.ciljeviodrzivograzvoja.net/5/05/2017.

триуше и потенцира нова безбедносна парадигма у којој се појединац и његови проблеми стављају на централно место, а безбедност се сагледава кроз призму безбедности појединца и оних претњи које могу да га угрозе.

Људска безбедност и људска права

Између људске безбедности и људских права постоји блиска или могло би се рећи нераскидива веза. Упркос томе још увек се у теорији по овим питањима нуде различити одговори и врше детаљне анализе односа људске безбедности и људских права, иако оба концепта у средиште пажње постављају људско биће, тј. појединца. Чини се да је то заједничка карактеристика. Поједини аутори упорно траже разлике насупрот евидентним блиским особинама, постављајући питања као што су: Да ли је људска безбедност људско право само по себи? Да ли су људска права срж или нормативни основ за концепт људске безбедности? Какав је однос између људске безбедности и људских права у погледу потенцијала „узајамног подржавања и обogaћивања”? Људска безбедност је дефинитивно холистички концепт, што би се могло рећи и за људска права која одликује изнад свега универзалност. Људска права су увек подразумевала и безбедност појединца. „Сигурност” је људско право само по себи. Уосталом, Члан 3. Универзалне декларације о људским правима, који гласи „Свако има право на живот, слободу и безбедност личности”, експлицитно се односи на безбедност у оквиру људских права.

У вези са односом људских права и људске безбедности отворена су бројна питања, али чини се да су на нивоу теоријске и емпиријске расправе утврђена барем два: *прво*, безбедност је сама по себи људско право и *друго*, концепт људске безбедности се умногоме ослања на теоријски дискурс, праксу и оквир концепта људских права. У Универзалној декларацији о људским правима непосредно се указује на то да је безбедност уз право на живот и слободу основно људско право. И у другим мултилатералним документима, Пакту о грађанским и политичким правима, Европској конвенцији о људским правима и основним слободама, Америчкој декларацији о правима и дужностима човека, Афричкој повељи о правима људи и народа, појам безбедности се односи на појединца као субјекта права и несумњиво је да институционална веза између концепта људских права и концепта људске безбедности постоји. Међутим, ова веза је још уочљивија у свакодневном животу и вредносним системима појединца који ће, поготово у условима када им је лична безбедност непосредно угрожена, занемарити свако друго људско право и настојати да отклоне околности и ризике који угрожавају основно право на живот. И супротно, уколико се људи осећају безбедним и слободним, уколико су задовољили основне потребе настоје да остваре право на срећу и задовоље потребе које су изван поља виталног језгра људске безбедности.¹⁴ С друге стране, док

¹⁴ Goran Bašić, „Ljudska bezbednost i ljudska prava”, u: Samid Šarenkapić (ur.), *Mali vodič kroz ljudsku sigurnost*, Kulturni centar DamaD, Novi Pazar, 2014, str. 19-22.

су сва људска права језгро људске безбедности, постоји јаз око тога како би се напослетку одредили, односно категорисали појмови слобода од страха и слобода од немаштине у расправама о људској безбедности. У приступу појединих аутора, које су усвојиле одређене земље, у дебати о људској безбедности, ставља се већи нагласак на „слободи од страха” (на пример Канада), док се друге земље више ослањају на „слободу од немаштине” (на пример Јапан). У сваком случају, слобода од немаштине – на темељу савремених схватања у контексту економских, социјалних и културних права које траба уживати свако људско биће, неспорно представља део људске безбедности.

Поред тога људска безбедност као изведен појам и нов друштвени и безбедносни концепт, нема ни друштвену подршку нити располаже са институционалним и теоријским капацитетом са којим располаже у међународном праву признат и у пракси уврежен концепт људских права. Стога се, људска безбедност ослања како на ову инфраструктуру, тако и на део академске и стручне аргументације развијене у доктрини људских права. Међутим, упркос томе што још увек тражи своје место у међународном систему вредности, уочљиво је да је концепт људске безбедности повратно деловао на људска права у смислу њиховог друштвеног оснаживања. Елен Сајденстикер (*eng. Ellen Seidensticker*) с правом примећује да људска безбедност може да ублажи утицај државе на остваривање права, посебно ако се у уставно - правној аргументацији овај концепт доведе у равноправни нормативни положај са статусом који има концепт националне безбедности. Ако би се овај баланс успоставио безбедност људи не би била занемарена у корист безбедности државе. Иста ауторка фокусирајући се на напетости између појединих врста људских права, као и на дилему о приоритетима прве и друге корпе људских права, предочава на капацитете концепта људске безбедности у погледу превазилажења тих унутрашњих конфликта. Према њеном схватању, људска безбедност може да пружи нов приступ уравнотежењу грађанско-политичких и социјално-економских права. Најзад, најчешћи и најуочљивији индикатори људске безбедности јесу угрожавања људских права, а инсистирање на поштовању људских права је најсигурнији пут ка постизању пуне људске безбедности.¹⁵ Генерално, приступ у овом контексту, који има нагласак ка људским правима обезбеђује користан оквир за унапређење људске безбедности. Наиме, непоштовање људских права, често је узрок дубоких конфликта, нетрпелјивости, несигурности и нестабилности и на тај начин извор претње људској безбедности. Насупрот томе, поштовање људских права спречава сукобе и неутралише несигурност.

Сагледавајући ширину предметних концепата, преовлађује мишљење да је ипак људска безбедност шири појам, од људских права, који поред основних права обухвата и основне способности и апсолутне потребе човека. Људска безбедност, између осталог, односи се и на претње као што су природне катастрофе, односно претње које се протежу од државних и недржавних актера. Стога, ако се питамо какво место треба доделити људским правима у концепту људске безбедности, онда би могао бити задовољавајући одговор да су људска

¹⁵ Ibid.

права део људске безбедности, или ближе речено да их можемо третирати као језгро људске безбедности и као нормативни оквир за људску безбедност. Дакле, људска права пружају концептуални и нормативни основ за човекову безбедност, она су предуслов за живот у достојанству, благостању и сигурности, па самим тим на својствен начин и „дефинишу људску безбедност”.

Савремене претње људској безбедности

Концепт људске безбедности, толико је широко постављен, да се претње људској безбедности сагледавају кроз призму квалитета друштва и квалитета живота. Наиме, квалитет друштва и квалитет живота су у блиском међусобном односу и остварују међусобно утицај. Термин „квалитет живота” устаљено описује факторе који утичу на животне услове друштва или појединца, а уопштено он подразумева степен благостања појединца или групе људи. Концепт квалитета живота односи се на свеукупну добробит унутар друштва, са тенденцијом да сваком члану друштва пружи подједнаке услове да оствари своје циљеве, наравно уколико исти нису противзаконити или штетни по члана или околину. У датом контексту, то подразумева, да се претње људској безбедности мере преко различитих економских, али и некономских индикатора, ослањајући се не само на показатеље материјалног животног стандарда, већ и на различите субјективне факторе који утичу на људски живот, односно људску безбедност.

Концепт људске безбедности има веома „дугу листу претњи”, као и недовољно одређене вредности: људска права, квалитет живота, слободу од ускраћености/страха или вредност схваћену као могућност да појединац потпуно слободно остварује сопствени потенцијал у средини у којој живи. Дакле, иако не постоји сагласност око тога шта људска безбедност јесте, забрињавајуће је то што се чини још компликованијим одредити, шта она није. Овако широк и неодређен домен људске безбедности прети да прекрије готово све проблеме са којима се људи у свом животу суочавају.¹⁶ Зато не чуди, што Извештај о људском развоју из 1994. године¹⁷ констатује да је листа претњи људској безбедности прилично дуга, али да се већина може сврстати у неку од седам подкатегија људске безбедности:

1. *Економска безбедност* суочава се са претњама незапослености, несигурности радног места, лошим условима на послу, неједнакостима у погледу прихода, инфлацијом, слабо развијеном мрежом социјалног осигурања и бескућништвом;
2. *Безбедност у погледу хране* остварује се решавањем проблема који се односе на физички и економски приступ храни. Људи гладују не зато што хране нема, него зато јер не могу да је приуште;

¹⁶ Milan Lipovac, Luka Glušac, „Perspektive koncepta ljudske bezbednosti”, *Kultura polisa, god. VIII, br.16*, Kultura – Polis, Novi Sad, Institut za evropske studije, Beograd, 2011, str. 57-76.

¹⁷ *Human Development Report*, Published for the United Nations Development Program, Oxford University Press, New York, 1994, pp. 24-33.

3. *Здравствена безбедност* бави се претњама по живот и здравље људи изазваних инфективним и паразитским болестима, ХИВ-ом и другим вирусима, болестима изазваним загађеним ваздухом или водом, као и неадекватним приступом здравственим службама;
4. *Еколошка безбедност* спречава деградацију локалних и глобалних екосистема, несташицу воде, поплаве и друге природне катастрофе, нерационално крчење шума, као и загађивање воде, ваздуха и земљишта;
5. *Лична безбедност* бави се сузбијањем претњи које могу имати неколико облика: тортура од стране државе (физичко насиље), претње од других држава (рат), претње од друге групе људи (етничке тензије), претње од појединаца или криминалних група (криминал или улично насиље), претње усмерене ка женама (силовање и насиље у породици), претње усмерене ка деци (злостављање) и претње усмерене ка себи самом (самоубиство, употреба дрога);
6. *Безбедност заједнице* суочава се са етничким тензијама и насилним сукобима;
7. *Политичка безбедност* представља један од најважнијих аспеката људске безбедности и подразумева живот у таквом друштву које поштује основна људска права и не спроводи државну репресију.

Осећање несигурности код већине људи данас потиче много више од свакодневних животних брига него ли од страха од различитих војних, субверзивних или нуклеарних претњи. Дакле, највећу претњу више не представља рат. Сигурност посла и прихода, здравствена сигурност, безбедност животне средине, заштићеност од насиља - то су данас примарне окупације када је реч о људској безбедности широм света.¹⁸ Поред тога, може се рећи да је каталог претњи по људску безбедност подугачак. Људска права, као скуп неотуђивих права и слобода појединаца, данас су у многим регионима света посебно угрожена. Глобално друштво је суочено са бројним противуречностима. Организовани криминалитет и тероризам су у великој експанзији. Отуђење човека од човека, до те мере је изражено, да латентно води друштво у апсолутну деструкцију.

Конвенционални и организовани криминал у данашње време наносе огромну штету људима и цивилизацијским вредностима. Организовани криминал је постао „глобално предузеће”, које окупља велики број људи у блиској социјалној интеракцији, организованих на хијерархијској основи, да врше разна злодела и незаконите активности, зарад остваривања профита, монопола и моћи. Убиства, насиље, претње, изнуде, уцене, корупција и др., само су део репертоара организованог криминала, који покрива практично сваку нацију и сваки сегмент друштва, користећи веома софистициране методе. Све то чини да се живот и рад савременог човека одвија у несигурном окружењу.

Поред организованог криминала и тероризам је постао пратилац и чињеница савременог живота. Та претња представља огроман изазов за модерно друштво. Тим пре, јер је у данашње време политичка и економска моћ нација концентрисана у великим градовима, што омогућава терористима да

¹⁸ Bjorn Moller, „Nacionalna, socijetalna i ljudska bezbednost”, *Ljudska bezbednost*, vol. 1, br. 1, Fakultet civilne odbrane Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2003, str. 42.

утичу на велики број људи у релативно малим срединама. Терористи су посвећени за своју ствар - чак и по цену сопственог живота. Најновији догађаји нам сведоче о страшним злочинима фанатика тзв. „Исламске државе”. Њихово лудило је однело на стотине невиних жртава и шокирало цео свет.

Са друге стране, тежњу ка људским вредностима и идеалима, које треба да негује једно хумано друштво, разобличила је наша свакидашњица. Ти визионарски циљеви су толико далеко, да се појединац мора запитати, како је човечанство после хиљада година цивилизацијског развоја, нарочито сада у ери глобализације и научнотехнолошког напретка, дошло до стања безнађа, безизлазног „ропства”, отуђења човека од човека, али и отуђења човека од природе.¹⁹ Време у којем живимо обилује низом контрадикторности. С једне стране научнотехнолошки напредак направио је револуционарни помак у развоју цивилизације, до неслућених размера, а с друге стране створила се једна парадоксална ситуација, да је упоредо са тим развојем порастао и степен отуђења међу људима. Људи су се заправо, отуђујући једни од других, удаљили и од саме суштине свог постојања. Зато су угледни филозофи и социолози склони да кажу, да савремено отуђење човека нема само нехумани, већ и деструктивни карактер. Злодела која људи чине једни према другима уништавајући и природу као животворну целину, продукт су отуђења. Међутим, прикривена и перфидна *nus* појава глобализације је и глобална криза морала. Крајњи и најпогубнији резултат овог привидно одрживог стања нашег глобалног друштва, може бити уништење човека као умног и хуманог бића, а самим тим и анулирање вредности људског живота.

Перспективе концепта људске безбедности

Концепт људске безбедности представља једну од најхуманијих замисли светске политике. Скициран је 1994. године под окриљем Уједињених нација као резултат практичне потребе да се политике међународне заједнице и појединачних држава почну бавити човеком и његовим вредностима. С обзиром на његову окренутост решавању широког спектра практичних проблема са којима се људи сусрећу, код великог броја теоретичара безбедности постоји скепса у погледу научних домета овако широког и „безобалног” концепта, као и могућности његовог доприноса студијама безбедности. Представници критичке школе, чије је учење најближе идејама које су у основи концепта људске безбедности, често се „ограђују” од њега, највише због аналитичке неупотребљивости која је последица непрецизне одређености онога што се подразумева под људском безбедношћу, тј. онога што би требало да буде предмет анализе.²⁰

¹⁹ Жељко Бјелајац, „Алијенација човека у ери научнотехнолошког развоја и глобализације као узрок пораста и разноликости организованог криминала”, *Култура полиса, год. XI, бр. 25*, Култура – Полис, Нови Сад, Институт за европске студије, Београд, 2014, стр. 385–396.

²⁰ Марија Поповић, „Допринос критичке школе концептуализацији људске безбедности”, *Култура полиса, год. XI, бр. 23*, Култура – Полис, Нови Сад, Институт за европске студије, Београд, 2014, стр. 67-76.

Људска безбедност, јавља се првобитно као практичан концепт окренут идентификовању и решавању проблема са којима је човек, као најнижа јединица анализе безбедности, изложен. У литератури је, стога, направљена јасна подела између научног третмана људске безбедности (аналитичка употребљивост концепта) и њеног третмана као практичне политике (нормативна употребљивост). У том смислу, значајна је подела коју између ових приступа људској безбедности праве Мери Калдор и др. (*eng. Mary Kaldor*) разликујући два различита аспекта доктрине људске безбедности: *lexis* – оно што је о њој речено и написано; и *praxis* – оно што она значи у смислу свакодневне практичне активности.²¹ Наведени аспекти, концепт људске безбедности излажу посебним тензијама, што је и природно, јер је постављање појединца у средиште безбедносних калкулација изазвало велике промене у савременим студијама безбедности и истовремено довело до бројних критика и противуречности. То се најбоље огледа у покушајима да се пронађе и успостави тачка балансирања, између ауторитета државе и слободе појединца, а може се и рећи између индивидуалних права и колективних права. Стога концепт људске безбедности, у савременој теорији, а нарочито у пракси, одражава мноштво различитих идеја и концептуалних замисли, које је веома често тешко хармонизовати и помирити.

Коначно, потребно је представити сложеност и вишедимензионалност концепта људске безбедности, кроз следеће кључне карактеристике:²²

- Концепт је *обухватан*, што значи да укључује готово све претње, директне и индиректне, оне које су намерно изазване или оне које су ненамерно изазване тј. структуралне, а размере се различито одређују од стране локалних насупрот међународним институцијама; пројекте;
- *Превентиван*, јер се ослања на систем раног упозорења, како би се ублажиле, смањиле или
- *Мултисекторски*, јер обухвата различита деловања и активности из домена људских права, људског развоја, хуманитарног деловања и остварује се кроз различите програме и отклониле претње и ризици;
- *Контекстуализиран*, јер наглашава значај људске перцепције која суштински одређује људску безбедност и захтева да уважавамо специфичне контексте и културно залеђе појединаца, који имају властити доживљај безбедности и небезбедности који често може бити у колизији са званичним државним извештајима и проценама;
- *Партиципативан*, што значи да подразумева повезаност, партнерство и синергију различитих актера, а што све заједно треба да оснажи и оспособи људе да уређују своје безбедно окружење;
- *Родно освећен*, јер долази до интегрисања родних питања у важне теме људске безбедности, као што су насиље над женама, сиромаштво, здравствена заштита, социјални и економски положај жена, али посебно је важан и допринос перцепције жена о различитим питањима безбедности и небезбедности.

²¹ Mary Kaldor; Mary Martin; Sabine Selchow, "Human security: a new strategic narrative for Europe", *International Affairs, Volume 83, Issue 2*, SAGE Publications Ltd, Thousand Oaks, California, 2007, pp. 273–288.

²² Svetlana Stanarević, „Državna/Nacionalna bezbednost i ljudska bezbednost”, u: Samid Šarenkapić (ur.), *Mali vodič kroz ljudsku sigurnost*, Kulturni centar DamaD, Novi Pazar, 2014, str. 9-19.

Као што се из изложеног да запазити у приступу људске безбедности, много шири спектар актера доприноси безбедности. Поред војних и полицијских снага које су традиционални гарант безбедности друштва, савремени концепт људске безбедности запажену улогу даје цивилном друштву и уопште развоју заједнице. Успон концепта људске безбедности може се објаснити кроз приближавање безбедносних питања и развоја заједнице. Наиме, питања безбедности и развоја заједнице, у последње време имају тенденцију да се „спајају”, нарочито у домену подстицања разоружања, безбедности заједнице и једноставно обезбеђивања стабилног мира.

У представљању и појашњењу концепта људске безбедности, важно је објаснити и принципе на којима почива, а то су принципи заштите и опуномоћења (оснаживања). *Принцип заштите* је важан, јер се људи и заједнице налазе пред фаталном претњом догађаја који су далеко изван њихове контроле: финансијска криза, насилни сукоби, АИДС, терористички напади, оскудица воде, немаштина, загађење животне средине, итд. Многи од њих се могу изненада појавити и тада су још опаснији. Због тога је важно спознати претње пре него што се појаве, превентивно деловати, развити систем раног упозорења, обезбедити институционализовану заштиту, а не повремену. Када говоримо о *опуномоћењу или оснаживању*, мислимо на комбинацију норми, процеса и институција, укључујући и владавину права, „добру управу”, друштвену одговорност, као и активно учешће појединаца и заједница у дизајнирању и спровођењу различитих програма и иницијатива којима се уређује свакодневни живот, шири обим слобода, моћи, права и одговорности свих (сваког појединца понаособ).²³ Снага и новина концепта људске безбедности се можда најбоље огледава кроз синергију са сродним појмовима који су широко прихваћени. На пример, људска безбедност и развој људских ресурса се често описују као два уско повезана појма, што се такође односи и на појмове „слобода од страха” и „слобода од немаштине”. Уопштено речено, концепт људске безбедности заговара могућност да сви уживају плодове људског развоја у сигурном окружењу. Стога хумани развој представља значајан механизам да се на делотворан начин ојача и оствари концепт људске безбедности. Наведене иницијативе су комплементарне и међусобно се допуњавају. Једна без друге, концепт људске безбедности, можда не чине немогућим, али га обесмишљавају.

У закључку Извештаја о људском развоју Програма за развој Уједињених нација) (UNDP) из 1994. године, се истиче: „*да је концепт људске безбедности у непрестаном развоју, како на теоретском, тако и на оперативном нивоу. Модификовани безбедносни изазови, који су половином деведесетих година наметнули потребу новог приступа у новим историјским околностима, померили су фокус са некадашње државне (националне) безбедности на индивидуална људска бића. Без обзира на разлике које и даље постоје имплементација концепта се све више спроводи и у унутрашњој и у спољној политици.*”

²³ Svetlana Stanarević, „Državna/Nacionalna bezbednost i ljudska bezbednost”, u: Samid Šarenkapić (ur.), *Mali vodič kroz ljudsku sigurnost*, Kulturni centar DamaD, Novi Pazar, 2014, str. 9-19.

Табела 1. Главни циљ концепта људске безбедности представља заштита егзистенцијалне вредности сваког људског живота од различитих безбедносних претњи, без утицаја на текући људски развој.²⁴

Заштитити, омогућити и промовисати људску безбедност кроз:	- Идентификацију безбедносних претњи; - Превентивне активности; - Ограничавање претњи и - Израду одговорајућих одговора и решења.
Егзистенцијалне вредности	- Законски омогућити и практично испунити основна људска права и слободе; - Обухвата слободу од страха и слободу од оскудице.
Сваки људски живот	- Окренута сваком човеку, као индивидуи и припаднику одређене групе, односно колектива, без дискриминације по било ком основу.
Безбедносне претње	- Претње које директно угрожавају људски живот, као што је природна непогода или саобраћајна несрећа, чак и рат, и - Претње које индиректно угрожавају људски живот као што су финансијска криза или сиромаштво.
Људски развој	- Људска безбедност не угрожава људски развој, већ му пружа подршку.

Перспектива концепта људске безбедности која се заснива на основном принципу „централности” појединца, без обзира на текуће расправе и критике, потпуно је извесна. То је концепт који ће дефинитивно трајно остати у међународном дијалогу, доживљавајући, што је логично природан процес, многе успехе и неуспехе. Чињеница је да свет као „глобално село” постаје све више свестан своје међусобне повезаности и околности да људска бића морају нужно и безрезервно препознавати обавезе једни према другима. Због тога је концепт људске безбедности и „конструисан” са обавезом да пронађе све већу примену и шире поштовање. У датом правцу, присећајући се речи Алберта Ајнштајна (*нем. Albert Einstein*) из 1945 године: „Када тежња ка стварању и одржавању пристojних услова живота за све људе буде призната и прихваћена као заједничка обавеза свих људи и свих земаља - тада ћемо, са одређеним степеном оправдања, моћи говорити о људском роду као цивилизованом”, суочавамо се са непобитном истином, као продуктом његове оштроумности и далековидости.

Закључак

Данашњи свет, за живот савременог човека, постао је несигурно место, пуно опасности и претњи које свакодневно вребају. Међународни тероризам, криминал, сукоби, природне катастрофе, екстремно сиромаштво, здравствене

²⁴ Osman Balić (ur.), *Bezbednost Roma - Smernice i prakse za praćenje i izveštavanje o pojavama diskriminatorne prakse i bezbednosnih rizika*, YUROM Centar – Niš, 2014, str. 41.

пандемије, економске кризе, итд., намећу значајне тешкоће и чине песимистичким изгледе за одрживи развој, мир и стабилност. Такве комплексне претње одражавају се вишеструко на људску безбедност и прожимају све аспекте живота људи. Свеприсутна криза захтева већу интеграцију активности на свим нивоима. Несигурност се мора решавати на свеобухватан, континуиран и систематичан начин, како би се људи осећали безбедно у свим животним приликама, јер само тако могу уживати своја права, сачувати достојанство, интегритет и имати потенцијале да остваре просперитет.

Међу ауторима нема спорења, да је људска безбедност кључна компонента глобалне политичке и развојне агенде. Заштита појединаца је стратешки проблем како за националну, тако и за међународну сигурност. Истовремено, безбедносни услови за развој људи нису више везани за традиционална питања, попут националне одбране, већ обухватају много шири спектар, политичких, економских и социјалних проблема, са тенденцијом да се у пуном капацитету омогући живот без ризика и страха. Упркос консензуса о темељима концепта људске безбедности, још увек не постоји универзална и опште прихваћена дефиниција која би поставила апсолутне стандарде у погледу људске безбедности. Многе међународне организације, институције и еминентни аутори, радили су на идентификацији њених кључних компоненти, наглашавајући заштиту људских бића уз широк распон различитих претњи.

Међународна заједница је покушала да операционализује такве дефиниције, комбиновањем два програма: „слобода од страха” и „слобода од немаштине”, о чему је овде било речи. Најједноставнија дефиниција људске безбедности је одсуство несигурности и претњи. Људска безбедност, у свом ширем оквиру, дакле значи, слободу од немаштине, слободу од страха и уживање права на достојанствен живот. Подразумева се да је наведено предуслов за људски развој. Циљ развоја је да се осигура да људи имају прилику да живе дуг и здрав живот (здравство), да имају одговарајуће услове за стално стицање знања (образовање), да имају приступ ресурсима, како би могли имати пристојан животни стандард (материјалне добробити).

Литература:

1. Babović, Marija; Vuković, Olivera i dr. (2015): *Ljudska bezbednost – dve studije slučaja u Srbiji*, SeConS – Grupa za razvojnu inicijativu, Beograd.
2. Bajpai, Kanti (2000): “The Idea of a Human Security Audit”, *Joan B. Kroc Institute Report, Vol. 19. (2000)*, The Joan B. Kroc Institute for International Peace Studies, University of Notre Dame, Notre Dame, USA, pp. 1–4.
3. Balić, Osman (ur.) (2014): *Bezbednost Roma - Smernice i prakse za praćenje i izveštavanje o pojavama diskriminatorne prakse i bezbednosnih rizika*, YUROM Centar – Niš.
4. Bašić, Goran (2014): „Ljudska bezbednost i ljudska prava”, u: Samid Šarenkapić (ur.), *Mali vodič kroz ljudsku sigurnost*, Kulturni centar DamaD, Novi Pazar, str. 19-22.

5. Buzan, Barry (1991): *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Harvester Wheatsheaf, London.
6. Commission on Human Security (2003): *Human Security Now*, New York.
7. Dragišić, Zoran; Dragaš, Orhan; Hadžić, Demir (2013): „Људска права и људска безбедност”, *Teme, vol. 37, br. 4*, Univerzitet u Nišu, Niš, str. 1655-1667.
8. Hampson, Fen Osler et al. (2002): *Madness in the Multitude: Human Security and World Disorder*, Oxford University Press, New York.
9. *Human Development Report (1994)*, Published for the United Nations Development Program, Oxford University Press, New York.
10. Kaldor, Mary; Martin, Mary; Selchow, Sabine (2007): “Human security: a new strategic narrative for Europe”, *International Affairs, Volume 83, Issue 2*, SAGE Publications Ltd, Thousand Oaks, California, pp. 273–288.
11. Lipovac, Milan; Glušac, Luka (2011): „Perspektive koncepta људске безбедности”, *Kultura polisa, god. VIII, br. 16*, Kultura – Polis, Novi Sad, Institut za evropske studije, Beograd, str. 57-76.
12. Moller, Bjorn (2003): „Nacionalna, socijalna i људска безбедност”, *Људска безбедност, vol. 1, br. 1*, Fakultet civilne odbrane Univerziteta u Beogradu, Beograd, str. 42.
13. Stanarević, Svetlana (2014): „Državna/Nacionalna безбедност i људска безбедност”, u: Samid Šarenkapić (ur.), *Mali vodič kroz људску сигурност*, Kulturni centar DamaD, Novi Pazar, str. 9-19.
14. Bjelajac, Željko (2014): „Alijenacija čoveka u eri naučnotehnološkog razvoja i globalizacije kao uzrok porasta i raznolikosti organizovanog kriminala”, *Kultura polisa, god. XI, br. 25*, Kultura – Polis, Novi Sad, Institut za evropske studije, Beograd, str. 385–396.
15. Popović, Marija (2014): „Doprinos kritičke škole konceptualizaciji људске безбедности”, *Kultura polisa, god. XI, br. 23*, Kultura – Polis, Novi Sad, Institut za evropske studije, Beograd, str. 67-76.
16. www.ciljeviodrzivograzvoja.net/5/05/2017.

HUMAN SECURITY CONSIDERED THROUGH THE EYES HUMAN RIGHTS AND MODERN THREATS

Summary: Today more than ever, we need to deal with human security, searching for an answer to old and new security threats, chronic poverty, ethnic violence, human trafficking, climate change, pandemics to international terrorism, etc. Such threats have long since acquired a transnational dimension and thereby overcome traditional notions of security, focused on the war of aggression that disrupt the life and work of citizens in peacetime. Threats to human security in modern conditions, it can not be solved by conventional mechanisms. Instead, it requires a comprehensive approach that uses a wide range of new opportunities for combating such threats in an integrated way. Human security means protecting fundamental freedoms - freedoms that are the essence of life and human achievements in a globalized world full of contradictions.

Key words: human security, human rights, modern threats